

◆ قازاقستان وقۇم كەمەسەرىيەتىنىڭ بىلىم ورداسى ◆

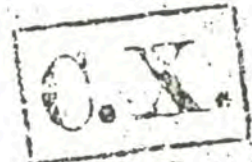
• جەر مەزگىلىنىڭ جالغىنلىرى • بىرىكىدىمىز

490342

600

байтурсун ۇلى اقىمت

تۈزۈلۈش - جۇمىسار

سويلەۋ، وقىۋ، جازىۋ ۋىلىن جۇمىس تاجىرىيىسى
ارقىلى تانىماتىن

O.X 128

1 - نىشى كىتاب

بىلىم ورداسى 1 - نىشى باسقۇش مەكتەپتە ۇستاۋعا ۇيعارغان.

Центральный государственный университет
Ташкентский университет
Ташкентский университет

байтурсун ۇلى
1-нөс. китоб

А. Байтурсунов.
Практическая грамматика ч. I.

قازاقستان جوعارعى شارىۋاشلىق كەڭەسلىكىنىڭ مەسئۇلى باشقاۋاناسى
تۈزۈلۈش وردا 1928 جىل

102

30158

K.3
240

Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым Министрлігі

Балалар әдебиеті бөлімі

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ

Сөйленіш, өлең, жазықтардан
жүзінші таңдамасы арқылы таңдамасы

1-ші кітап

Білім және Ғылым Министрлігінің ұстауына ұсынылған.

Қазақстан Республикасы

Қызылорда облысы 1928 жыл

И.И. Гумилев атындағы
Еурәзия ұлттық университеті
"Отырар кітапханасы"
ҒЫЛЫМ ОТАЛЫҒЫ
СІРЕК ҚОЛЖАЗБАЛАР МЕН
СІРЕК КІТАПТАР БӨЛІМІ

دایه كتممه

ئىك - قۇرال، قۇرال بولغاندا ئولمىپ چاتقان سەپسىز بولاشەكتەرى بار، ول بولشەكتەرى قۇرلى جاعى مەن قىيىنسانمىن ئولمىپ چاتقان قىرلى . تەتەكتەرى سەپسىز كوب مېر وتە ۋاكتەن ماشىنا سەكتىلى قۇرال . قانداي قۇرال بولسا، ونى جۇمساۋشىنى ەكى قۇرلى بولماق . بىرەۋى قۇرالدىك شىكى - تىقى بولشەكتەرنىڭ بارىن مېلىپ، ولار قالاى بىر-بىرەنە وبلاسىپ، ۋىلەسكەننەن شىمانىن تەتەكتەر بىر - بىرەنە قالاى جالاسىپ، قالاى قىزىمەت تەتەندىگىن مېلىپ وتىرىپ جۇمساۋشى . ەكىشى ولاردىك بارىن بىلمەي اق قۇرالدىك جۇمساۋما كەرەگى بار تىقى بولشەكتەرى مەن تەتەكتەرنى كورىپ، جۇمساۋ ادەسەن ۋىرەنسە النىپ جۇمساۋشى . شىكى بولشەكتەرى مەن تەتەكتەرنى بۇل تانىسا، قۇرالدى جۇمساپ جۇرىپ، ونى مەن كوب سىتەس بولمىپ بارىپ ، تاجىرىپە ارقىلى تانىدى .

ئولاي تانىغانن كەيىن انانىڭ دا ، مىنانىڭ دا قۇرال جۇمساۋى ، ونى تانىۋى بىردەي سىياقتى بولمىپ شىعادى . بىراق اسىلىندا ولاي بولمايدى . ماسەلەن : ماشىنا بولشەكتەرى جاسالغان زاتلاردىك قاسىيەتتەرنى ، ولار ۋىلەسۋىنەن شىمانىن تەتەك زاكىداردىك جاين چاقىسى بىلەن جۇمساۋ . شىننىڭ ماشىنا تانىۋى مەن تەك ۋوز تاجىرىپەسى ارقىلى ماشىنا مەن تانىغان ادامنىڭ ماشىنا تانىۋى - ەكەۋى بىردەي بولمايدى . ماشىنا جۇرىسىندە كەمشىك بىلەنە باستاسا ، ونىڭ نەدەن ەكەنن انان بىردەن بىلگەندە ، مىناۋ تىپتى بىلمەۋى مۇمكىن .

جالپاق جۇرتتىڭ قۇرال تۇتىۋى كوپىنەسە ەكىشى چولدى بولادى . تەكىن ماشىنلاردىن ، پىشەن ، ەگىن ماشىنلاردىن قولدانۇشىلار ولاردىك شىكى-تىقى بولشەكتەرنى ، تەتەكتەرنى مېلىپ وتىرىپ جۇمسايدى ، جۇرگىزەتەن ، توقتاتقان سىياقتى جۇمساۋما كەرەگى بار تەك تىقى بولشەكتەرى مەن تەتەكتەرنى مېلىپ كانا جۇمسايدى . بۇلاردىك دا ماشىنا مەن بىلمەي سىتەس بولمىپ جۇرىپ ، ونىڭ شىكى - تىقى بولشەكتەرنى مېلىپ الاتىندارى بولادى ، بىراق ونى قۇرال جۇمساۋ چۇزەندە كوب تاجىرىپە كورگەننەن كەيىن بىلەدى .

قازاقشا وقنو كىتابتارىنىڭ تىزىمىدەرى

1. ... 40 تىپى 116 بەت
2. ... 204 • 50
3. ... 72 • 40
4. ... 215 • 35-1
5. ... 38 • 15
6. ... 121 • 50
7. ... 72 • 40
8. ... 76 • 38
9. ... 97 • 50
10. ... 125 • 28
11. ... 161 • 85
12. ... 141 • 25-1
13. ... 250 • 18-1
14. ... 80 • 80
15. ... 883 • 33-1
16. ... 284 • 85-1
17. ... 180 • 70
18. ... 224 • 85-1
19. ... 160 • 50-1
20. ... 164 • 20-1
21. ... 96 • 60
22. ... 204 • 1
23. ... 412 • 40-1
24. ... 1 • 15
25. ... 1 • 15
26. ... 1 • 15
27. ... 141 • 60
28. ... 212 • 2
29. ... 212 • 2
30. ... 212 • 2
31. ... 212 • 2
32. ... 212 • 2
33. ... 212 • 2
34. ... 212 • 2
35. ... 212 • 2
36. ... 212 • 2
37. ... 212 • 2
38. ... 212 • 2

قويىلدى . مەلەن: تىنىستىق (۰)، جابىسارلىق (۱)، فوسارلىق (-)،
 ئاستارلىق (—)، داللىۋلىك (۰)، سۇراۋلىق (?)، ئەپتەۋلىك (!) .
 تىنىستىق داۋىستىق تىناتىن جەرىنە قويىلاتىن بەلىكى .
 جابىسارلىق (۱) داۋىس تىنباي تەك سوز ارالى كويىرەك اشلا
 ايتىلاتىن جەرگە قويىلاتىن بەلىكى . سوز ارالىنىڭ ولاي اشلىۋى
 كويىنە سويلەمدەر فوسىلغان جابىسارلىق جەرىندە بولادى .
 فوسارلىق (-) ەكى سوزدى قوسۇ كەرەك بولغان ورىندا ، بىر
 سوزدىڭ ەكى بولمىن قوسۇ كەرەك بولغان ورىندا ، نەمە بىرىنە —
 بىرى جەدەل ەكى سوز فوسارىنان ايتىلاتىن ورىندا ، نە بولسا بىر
 سوزدىڭ ءوزى قايتا-قايتا جەدەل ايتىلاتىن ورىندا قويىلاتىن بەلىكى .
 ئاستارلىق (—) جازباي ئاستالغان سوزدىڭ ورىندا قويىلاتىن بەلىكى .
 داللىۋلىك (۰) بۇلجىتباي داللىب جازىب كورسەتەرلىك جەردە
 قويىلاتىن بەلىكى .

بۇلاردان باشقا «تىل-جۇمىساردا» ەكىنىڭ (۷)، مەھەننىڭ (X) دەگەن
 بەلىكلەر بار . ولار بازالار وقىمۇغا توسەلگەنشە ، سوزدەردى ايتىرغاندا
 ۇۋاقىتتا قولدان تۇتىناتىن بەلىكى . (بۇنىڭدا ولار بولمايدى) .

2. سويلەم اتىنا كىرگەن وزگەرىس بار . مەلەن : جابىسارلى سويلەم
 دەگەن ات بار . بۇل ات بەن قۇرىلىۋىنشا ايتىلاتىن تولەپ چاتقان
 سويلەم تۈرلەرىنىڭ بارى اتالادى . تەك جابىسارلىق قويىلاتىن سويلەم
 بولسا ، بارى جابىسارلى سويلەم دەپ بىراق ات بەن اتالادى .

3. سوزاتتىرىنا كىرگەن وزگەرىس بار . مەلەن — 1) «فوسار» سوز
 دەگەن بار . بۇل فوس سوزدەردەن باشقا سوزدەردىڭ فوسارىنان بىرىنە -
 بىرى جەدەل ايتىلانمىدارىنا قويىلغان ات . بۇعان قاتار - قاتار ، جەلت -
 جۇلت ، شىم - شىتىرىق ، بىرىن - بىرى ، بىر - بىردەن ، ئامىم -
 جۇلىسىم ، ئامىسىن ئامى سول سىياقتى سوزدەردىڭ بارى كىرەننى .

2) «قوسىمىدى» سوز دەگەن بار . ول بۇرىننى «جالقەللاۋىش» قوس
 سوز دەگەن اتنىڭ ورىنغا ئىنىپ تۇر (بىلىۋ، قارا شۇس، جۇڭ - اباق) .

3) «قويىر» سوز دەگەن بار . بۇل ايتىلغاندا قوسىمىدى سوز سىياقتى
 ايتىلاتىن ، بىراق ونداى بىر ۇعىمدى مەس ، ەكى ۇعىمدى كورسەتەن
 سوزدەرگە قويىلغان ات (قارا ايعىر، اق وگىز ، سۇرتاي) .

4. دىبىس تۈرلەرىنىڭ اتىنا كىرگەن وزگەرىس بار . دىبىسار مەلەن

بۇل كۆزدە بالا ۋېرەتتۇ تايمىچى جولى - ئاجىزىيە ارقىلى ئېلىم الاتىن
 وسى ايتىلغان سوڭى جولى دەپ ئاتىلدى. جانادا ەل مەكتەبى - ئېلىمدى
 نۇقتىب ئېلىرىپ، پادىدار شىعاراتىن مەكتەپ مەس، چالپى تۇرسقا
 جۇم-لاتىن چالپاق تۇردەگى ئېلىم بەرەتىن مەكتەپ. سولنىقتان ۋېرەتتۇ
 جۇزىتەگى كازىرگى جا كالىقتىڭ نەگىزى ۋېرەتتۇ. اسىرەمە باستاۋىش
 مەكتەپتەردە ۋېرەتتۇ، ئاجىزىيە جولى مەن بولىتۇ.

بالا ئېلىمدى ئاجىزىيە ارقىلى وزدىگىنەن المۇ كەرەك. مۇعالىمنىڭ
 قىزمەتى، ونىڭ ئېلىمنىڭ، شەبەرلىگىنىڭ كەرەك ورنى وزدىگىنەن الاتىن
 ئاجىزىيەلى ئېلىمنىڭ ۇزاق جولى قىسقارتۇ ۇشىن، ول جولىنان بالالار
 قىيىنلاي وڭاي وتتۇ ۇشىن، كەرەك ئېلىمىن كەشكەبەي كەزىندە الىب
 وتىرتۇ ۇشىن، بالاغا جۇمەتى الىنە شاعىنداب بەرىتۇ مەن بەتىن بەلگىلە
 گەن ماقالتقا قاراي تۇزەپ وتىرتۇ.

بۇل «تىل - جۇمسار» دەپ ات قويىپ وتىرغان كىتاب انا تىلدىن
 جوعارىدا ايتىلغان چاڭا جولى مەن ۋېرەتتۇگە ئىشەنەن شىعارىلغان.
 مۇنداعى ئېلىم «تىل قۇرالداغى» ئېلىم؛ بىراق سول ئېلىمدى مۇندا
 ۋېرەتتۇ جولى باسقا.

«تىل - قۇرال» قازاق تىلى قانداي قۇرال كەزىندەگىن تۇتاس تۇرىندە
 تاللىنىتۇ ۇشىن تۇراي بولشەكتەرىن، نەتىكتەرىن ۇساعىن ۇساعىنشا، ئېرىسەن
 بولسىن شە جۇبەلى تۇرغان ورنىندا الىب كورسەنەن تاللىنادى. «تىل -
 جۇمسار» سول ۇلكەن قۇرالدىڭ بولشەكتەرىنەن، نەتىكتەرىنەن بالاغا
 شاعىنداب بولەك - بولەك ويىنىشقى سەبەبى قۇرال چاساب، سولاردى
 تاللىنىپ، بولاردى جۇمسانىمۇ ارقىلى بارىپ ۇلكەن قۇرالدى تاللىنادى.
 بۇل ايتىلغان «تىل-قۇرالدىن» «تىل-جۇمساردىڭ» نەگىزگى باسقالمى.
 مۇنان وزگەدە بالا شاماسىنا شاعىنداعى نەتىقتان تۇۋعان باسقالىقتار بار. ولاردى
 مۇندا تۇگەندىۋىدىڭ قاچەتى جوق؛ ۇنىكانى «تىل-جۇمسار» مەن ۋېرەتكەندە
 «ار قايسى ۇزىنىڭ ورنى» ورنىندا كورىنەكشى. مۇندا تەك باسقى -
 باسقىلاردىن عانا كورسەتە وتىسەك بولادى.

1. ارىپتەن باسقا جازىۋدا قولدانىتىن بەلگىلەرگە بۇگۇنگە، يەن انىقتاپ
 بەلگىلى ات قويىلغان جوق ەدى. سۇگىرەتتە قاراب بەرەۋ ولاي،
 بەرەۋ بىلەي دەپ اتايتىن ەدى. مۇندا سولارعا ات قويىلدى. مۇنداعى
 ات تەك سۇگىرەتتە قاراي مەس، جۇمسالاتىن ورنىنا قاراي

قۇرانتىغا قاراي چىكتەلىپ، سوغان قاراي ات قويىلىپ تۇر. دىبىس
 مەنىلىمۇ چامىنان ئوروت داراجالى : 1) داۋىس (نەمەتە ايقاتي) ،
 2) ئۇن، 3) سېمىس، 4) سېمىر. داۋىس بەن ئۇندى اپىرئۇ قىيىن
 مەس (داۋىستىلما، ئۇندەمە دەگەندە، ەكەۋىنىڭ ماغاناسى بىر مەس).
 سېمىس بەن سېمىر. ەكەۋى بىر پارە مەس (سېمىرلاغاندا پىش -
 پىشتاغان سېمىسى مەنىلىمۇ مۇمكىن، بىراق سوزى باسقا ادامما
 مەنىلىمىدى).

بالالارغا بۇرىنغىدىن كورى وسى تۇسىنىكىنى بولاتتىنقتان دىبىستار
 وسى نەگىز بەن چىكتەلىپ، تۇرلەرئىنە وسەمان قاراي ات قويىلىدى.

- 1) ا و و ي بۇرىنغىغا داۋىستى دەپ اتالدى.
- 2) ر گ ل م ن و ي ئۇندى دىبىستار دەپ اتالدى.
- 3) ج ز س ش ع گ سېمىستى دىبىستار دەپ اتالدى.
- 4) ب پ ت د ذ ك سېمىرلى دىبىستار دەپ اتالدى.

«تىل-جومساردىڭ» كازىر ەكى بولمى گانا شىعەب تۇر.

1. نىشى بولمىنىدەگەسى كوپىنەسە ارپىتەر مەن ارىپ بەلگىلەرىن، ئۇراي
 ورىندا كوپىرەك جۇمسالاتىن سوز بەلگىلەرى مەن سويلەم بەلگىلەرىن جازا
 بىلىمۇ. -وزدەردى بۇۋىندا ي بىلىمۇ، بۇۋىن جاسايتەن دىبىستاردىڭ ارپىتەر مەن
 بىلىمۇ. داپەكشىنى كەرەك قىلىپتەن دىبىستاردىڭ ارپىتەر مەن بىلىمۇ.
 سوزدىڭ جەكەلك، كوپىنەك تۇرلەر مەن تانىمۇ. كوپىنەسە ايتىلاتىن سۇراۋ
 سوزدەر مەن تانىمۇ. جەكەل سۇراۋلارغا جاۋاب جازا بىلىمۇ؛ جەكەل بۇر.
 كەۋلەردى (.....) اشا بىلىمۇ. سوزگە ۋىلەنەن سوز تەرىپ الا بىلىمۇ.
 وگاي نۇۋاتىن سوزدەردى تۇۋىمۇ بىلىمۇ. سوزدى سىيپىرغا، سىيپىردى
 سوزگە اينالدىرا بىلىمۇ. تاسىمىنداۋ مەن تانىمۇ.
 بۇل بولمىدە باقىلاۋ مەن مانەسەن بىلىمۇ چامىنان تۇۋرا تۇتىنىمۇ تاجىرىبە
 جاعى باسىم بولمىپ وتەردى.

جانا بىر ەسكەرتەن نارسە - 1-نىشى بولمىدە بەرىلەن ئىل تانىمۇ
 بىلىمى ئالىپ- بىيەگى انكىمەلەر مەن بايلاسقان. ونى سول برەنشە باسقا
 كىتاپتارداعى ازگىمەلەر مەن بايلاستىردۇعا بولادى. مۇندا تەك بايلاستىردۇ
 جولى، جونى وسى برەنشە بولمۇ تىيىستىلمىگەنە ۋالگى ئۇشەن بايلاستىرىپ
 كورسەتەلمىگەن.

«ئىل-جۇم-ساردىڭ» 2-نېشى بولمىنىدە 1-نېشى بولمىدە گىلەردىڭ كۆيى قايتا كەلدى، بىراق ولار پىسقىناۋ بىرەنمىدە مەس، اناداغى بىلىمىدى تەرەككەتتە، اۋدانلاردىن كەككەتتە بىلىمىدە بىرەنمىدە كەلدى. ونىڭ ۇستىدە جاڭدان سويلەمىدىڭ تۇرلەردىن تانمۇ، سوزدەردىڭ، دىستاردىڭ نەگىزگى تۇرلەردىن تانمۇ، ورمىن تاللىدىن دىستار مەن تانمىسۇ، سىبايلاس دىستاردىڭ بىر- بىرىدە مەن مەن اسەرلەرى مەن تانمىسۇ، داۋىس ەكپىدىن تانمۇ كىردى.

بۇل بولمىدە نىسەۋ جۇزىدە بىلقۇ مەن العان بىلىم جۇمساۋ جۇزىدە نىسەۋ اسىب، باقىلاۋ مەن جۇمساۋ ەكەۋى تەككە - تەك بىردەي جۇرۇپ وتىرادى.

اداغىدا ايتىپ وتەنمىم - مەك ۇبىرەتتۇگە «ئىل - جۇم-ساردىڭ» ەكى بولمىنىدەگى قولدانىشتىق نارسە (مانەرىيال) چەتكىلىكتى.

سونىڭ بارىن بالالار دۇرىستات جۇمساب، تۇگەل قولدانىپ وتسە، مەلەنىڭ 90% شاماسىن بىلىۋگە بولادى، قازاق مەلەسىنىڭ 75-80% دەپى دىبىس جۇبەلى. ونى بىلىۋ ۇشەن بۇۋىندى چاقى تانمۇ، دۇرىس بۇۋىنداى بىلىۋ، سوزدىڭ بۇۋىنداردىن بىلىپ وتىرىپ جازۇغا ادەتتەنۇ گانا كەرەك. وغان «الىپ - بىمى» مەن 1- نېشى «ئىل - جۇم-سار» كولىمىنىدەگى نارسە دە، مەزگىل دە، بىلىم دە چەتكىلىكتى.

ونان ارەبىدىن 2 نېشى «ئىل - جۇم-سار» مەن تولمىتىرىپ، ۇشە ۇنىڭ كولىمىنىدەگى نارسەدەن مەلەنىڭ 90% بىلىمىن تولىق المۇعا بولادى. ونان ارى قالغان 10% بىلىمىن 3-نېشى «ئىل-جۇم-سار» بەردۇگە ئىبىس. سۇبىتتە، بىلقۇ مەن جۇمساۋ ناچەرىببە جولى مەن «ئىل-جۇم-ساردىڭ» ۇش بولمىنىڭ بەرەنمىن بىلىمىن العاندا، بالالاردىڭ ساۋاتى مەك چاغىنان تولىق چەتكىلىكتى بولماق.

شەھارىۋشى.

3 سۆيپلەمدەر .

اقش قاتنان .

(الب - مېي 77 - بەت)

قادىرلى قاتش اپاتاي .

مەن ئارپىتنىڭ ئارىن تانىمىن . قانداي سوز بولسا دا وقىمىن . جازىۋىم قانداي ە كەننن وسى قاتنان بايقارسىز .

مەن سۇگىرە تى دە ئتاۋىر سالامىن . بويباۋىم تاۋىسلىب كەلەدى . بويباۋىم الب بەرسەڭىز ە كەن .

اقش .
وسى وقىمىدا داۋىس نەشە بىرەت تىنەدى ؟ ار نىنەئى ئىر «سويلىم» دەپ اتالدى .

مەن ئاقتىلما ئىر انكىمە جازاين ، سەندەر «مۇعالم انكىمەسى» دەپ ات قويس دا بىنەرا ەرىڭدە كوشىرىڭىز .
دامەش مەكتەپتە وقىدى . مەكتەپتەن ۋىيىنە ئتۇرلى انكىمەسى بار كىتابتار اپرادى . انكىمەلەردىن ۋىيىنەڭىلەرگە وقىدى . وقىغاندىن باسقۇلار تىڭداپ ئتۇرادى .

بالالار تۇسىمىدە كەندىن سۇرايدى . دامەش تۇسىمىدە دەپ بەردەش .

جانغاندا رىڭدى وقىڭىلار . مۇنى وقىغاندا داۋىس نەشە بىرەت تىنەدى ؟ تىنەمىدا داۋىس كاپىندى ؟ مۇندا نەشە سويلىم بار دەيسىنەن ؟

§1 ارپىتەر مەن بەلگىلەر.

ا ب پ ت ج د ر ز س ش

ء ق ك گ ل ن م و وۇ

ۋ ە ى ي ۶ - - « » « »

: ؛ ! ؟ ...

(*الب - *بى 76 - بەن).

*ارب بەن دىبىس ئىمومە؟

قابىسى كۆرىنىدى، قابىسى قىلىنىدى؟

ۋقاس دىبىستار دىك ارپىتەرى • ۋقاس بولام؟

1. جۈمىس.

جوغارىداغى ارپىتەردى تۈولەرنىڭ ۋقاسىمىنا قاراي سۈرىپتاب، تاب-
تابى مەن بولامك بولدىك جازىڭدار. نۇسقا: ب ب ت (ۋقاس
مىنىن المايسىندار).

2. جۈمىس.

ارپىتەردى دىبىس جاقىندىمىنا قاراي سۈرىپتاب، تاب-تابى مەن جازىڭدار.
نۇسقا: ب ب ت (مۇندادا دىبىس جاقىندىمى چوققارى المايدى).

§ 4 سوپىلەم بەلگىلەرى.

تىنىستىق (.) جابىسارلىق (،).

مۇعالىم انگىمىسىدە ئارىپ ئۇچتىسىنەن باشقا جەرگە قويىلغان ئۇكىنە بارما؟ ولار سوپىلەمنىڭ قالاي جەرىدە تۇر؟ تىناتىن بەلگىگە نە دەپ ئات قويىمۇ؟ تومەندىكى «ما كەش انگىمەسى» دەگەندىكى ئۆتىرى بىنكەندەرىن تۇگەل قويىپ كوشىرىڭدەر.

ما كەش انگىمەسى.

كۈزگە قاراغان كەز. كۈندىز جىلى. تۈندە سالىقىندا. اي جارىق.

قورانىڭ شەتىنە التى باقان قۇردىق. تورت بالادان كەزەككە بولىندىك. بىر كەزەككە مەن، جۇماش، تۇراش، نۇراش تورتەۋىمىز كوردىك. ەكىنشى كەزەككە ئۈمەت، دابەت، مۇرات، مىقاش تورتەۋى كوردى. زۇلقاش، زۇپىمىن، فۇرقىيا، قۇباش تورتەۋى بىر كەزەككە كوردى. فۇساق بالالار كوپ ئۈستىمىن تەبەتتىن بولدى.

ەكى بالا تەبەدى، ەكى بالا جىبىرەدى. بىر دۇلدى قاتتى جىبەرگەندە قورقادى. قورققاندارغا كۆلەمىز. وسىندا ئارىپ ئۆتىرلەرىنەن باشقا ئۆتىر بارما؟ ولار قالاي قويىلغان؟ سوز ارالارىنىڭ بارىدە قويىلغان با؟ قانداي ارالارىغا قويىلغان؟ وسى انگىمەنى وقىغاندا سوزدەردىڭ ئۆتىر تۇرغان ارالارى مەن ئۆتىر تۇرماغان ارالارى قالاي وقىلاتىن بىراقكدار.

ئايىسىندا سوز ارالارىنىڭ چىكى كوپىنوك اشىلا وقىلادى. سوز ارالارىنىڭ مستاپتىن چىكىن كۆرسەتەتىن بەلگىنى نە دەپ اتاؤۇ؟

§ 5 سوز دەرى

سەن تۇر! قوزىڭغا بار. سەن تۇر! قويىڭغا بار. سەن تۇر! جىلقىڭغا بار. سەن تۇر! سىيىرىڭغا بار.

سۇراۋ. مۇنداق نەشە سويلەم بار؟ * ار سويلەمنىڭ نىشاندە نەشە سوز بار؟

ەر تەڭ اۆلىم كوشەدى. ۋۇيق باۋىن شەشەدى. الا تايىم اۆنايدى. قارا توقتەم قاشادى.

سۇراۋ. مۇنداق نەشە سويلەم بار؟ * ار سويلەمنىڭ نىشاندە نەشە سوز بار؟

اتان تۈيە ماڭ باسقان.

شۇۋدالاردىن شاڭ باسقان.

ەكى وركەشەن قوم باسقان.

تورت اياعدىن تەڭ باسقان.

تەلىن تەسبەگەن.

سۇراۋ. مۇنداق نەشە سويلەم بار؟ * ار سويلەمدە نەشە سوز بار.

قوي سويىدى بالاسىن قوڭىرىم دەپ.

شىتەمەنى بىلمەگەن مومىنىم دەپ،

ەشكى سۇيىدى بالاسىن ۋلاغم دەپ.

تاستان تاسقا سەكەرگەن شۇناعىم دەپ.

سۇراۋ. مۇنداق نەشە سويلەم بار سويلەمدە نەشە سوز؟

§ 6 سۆز بەلگىلەرى .

1. دايەكشى (ء)

ا ب پ ت ج د ر ز س ش ع ق
ك گ گى ل م ن و وۋ ۋە ى ي
1. جۈمىس .

ارپ باسنا بىر - بىردىن دايەكشى سۆز تاۋىپ جازىڭدار .
(كىتابتان قاراپ تابىسندار) .
دايەكشى سۆز تابا المان ارپتەرىكىدى بولەك شىعارىپ جازىپ
كورسەتكەدەر .

2. جۈمىس .

قانداي سۆزدەرگە دايەكشى قويىلمايدى، نەگە قويىلمايدى؟ فورىنىن
جاساڭدار .

3. جۈمىس .

تۈمەندە ەكى سۆزدىڭ اراسىندا بىر تىل سۆزدەن. قانداي تىل
قايىسىمىزغا تەلىم ايتىۋعا بولادى؟
قانداي تىل قايىسىمىزغا تەلىم جازىۋعا بولادى؟ ايتىڭدار، جانا جازىپ
كورسەتكەدەر .

بۇلدى	فۈشكە	سۇر	ەت	ۇردى	ئىت
جاۋىن	جاۋىن	سۇر	بايتال	ۇردى	دوب
شۇلعاۋ	شۇلعاۋ	ۋنى	ەستىلدى	مىس	جانغا
ات	ات	ۋنى	اق	ئابدان	قاراڭشى
بەسكەن	بەسكەن	بۇرى	اش	تۇز	اششى
قولىڭ	قولىڭ	بۇرى	اق	تۇز	اششى

§ 7 بۇۋىن .

بۇۋىننىڭ ارپىتەر (اۋۋەى)

تومىندىكى جاڭلىتپاشتاردىكى سوزدەردى بۇۋىنغا بولسب جازىڭدار.

جاڭلىتپاشتار: اساتتار اس اساتار .

وراز از اوزاز .

بۇل ۇلاق-ۇلى ۇلاق .

ەسەن ، ەسەن بەسەن .

بلايدىڭ بلايدىنا بلاستانبا .

بۇۋىنداغاننان كەيىن چالغىز ۇزى بۇۋىن بولسب تۇرغان ارپىتەردى

بولسك شىعارىپ جازىڭدار .

بولسك شىعارغاننان كەيىن ، كىتابتارىڭدا كەز كەلگەن سوزدەردى

بۇۋىنداپ قاراڭدار . الكىلەردەن باسقا چالغىز ۇزى بۇۋىن بولاندىن

ئىستىقار دېيىپ بارما كەن .

سېنان كەيىن باسقا بۇۋىنداردى قاياڭدار ، كەز كەلگەن سوزدەردى

بۇۋىنداپ قاياڭدار . الكى ارپىتەر كىرىسپىيىتىن سىرا بۇۋىن بولما كەن .

چالغىز ۇزى بۇۋىن بولاندىن الكى ارپىتەر بولسا ، ولار كىرىسپە كەن

سىرا بۇۋىن چوق بولسا ، بۇۋىن چالغىدىن ارپىتەردىڭ قابىسى بولغانى .

§ 9 بىلىش ۋە بۇرۇش.

بوۋىشنى « ك » .

تۆمەنلەگى سۆزدەردى بوۋىشما بولمى، اشىق بوۋىشلاردىن بىر بۆلەك، تۇيۇق بوۋىشلاردىن بىر بۆلەك، بىتەز بوۋىشلاردىن بىر بۆلەك شىعارىپ چارىشىدۇر.

اپام اشىق بەردى.

اسىغىن مۇزغا بەردىم.

مۇز سۇۋىن بەردى.

سۇۋىن قارا سىيىرغا بەردىم.

قارا سىيىر سۇۋىن بەردى.

جازغان بوۋىشلارنىكىدى ايتىپ قارايدۇر. قانداي بوۋىشدا « ك » .

ارپىنىڭ دىيىسى اشىق ەستىلەيدى؟

دىيىسى اشىق ەستىلەگەن مەن ول بوۋىشما ارپى چارىشما؟

سۇۋىن ئېسىرىپ ەتتىم.

كوبىلەك كەلىپ كۇرپ ەتتىم،

كوبىلەك ئىشىپ ول كەتتى.

چارپالاق كەلىپ چارپ ەتتىم،

چارپالاق ئىشىپ ول كەتتى.

قارغا كەلىپ قارق ەتتىم،

قالغانىن ئىشىپ ول كەتتى.

ساۋىسقان كەلىپ ساق ەتتىم،

سارقىپ ئىشىپ ول كەتتى.

اتەكەم كەلىپ ەدى، قاسپاغىن قىرىپ بەردىم

قارىق قىلىدىم.

وسىنداي سۆزدەردى بوۋىشما بولمى. بوۋىشلاردىن سۇرپىتاشدۇر.

بوۋىشلارنىڭ بىر ارپىنىلەردىن بىر بۆلەك، ەكى ارپىنىلەردىن بىر بۆلەك،

ئۇش ارپىنىلەردىن بىر بۆلەك، تۆرت ارپىنىلەردىن بىر بۆلەك شىعارىپ چارىشىدۇر.

§ 8 بۇۋىنىشى ارپىتەر .

بۇۋىن تۇرلەرى ،

اسقا بارغان قاتىندار ،

الشاگداماي قايتىگدار .

الدىگدا تورپاق كورىنىدە ،

جىلدام ماعان ايتىگدار .

تويغا بارغان قاتىندار ،

تويتاگداماي قايتىگدار .

توب سىمىردىك بىشىندە ،

تورپاق كورسەك ايتىگدار .

بۇۋىنىشى سوزدەردى بۇۋىنىغا بولمىگدەر . بولمىگەننەن كەيىن بۇۋىنىشى
ارپىتەر باسنا كەلگەن بۇۋىنىداردى بىر بولەك شىعارىب جازىگدار ؛ ورتاسىغا
كەلگەن بۇۋىنىداردى بىر بولەك شىعارىب جازىگدار ؛ اياغىغا كەلگەن
بۇۋىنىداردى بىر بولەك شىعارىب جازىگدار .

شىعاراننان كەيىن بۇۋىنىداردىك تۇرىمىنە قاراپ ات قويىگدار . بۇۋىن
تۇرىمىن ايرىغاندا بۇۋىنىشى ارپىتەردىك تۇرغان ورتىمىغا قاراي ايرىگدار .
بۇۋىنىشى اربىب باشقلايدىك ورتاسىمىغا قاراۋدا تۇرسا ، ول بۇۋىنىغا
«بىشىۋ» دەپ ات قويىگدار ؛ بۇۋىن اياغى بۇۋىنىشى ارپىكە تىرەلسە ، ول
بۇۋىنىغا «اشىق» دەپ ات قويىگدار ؛ بۇۋىن بۇۋىنىشىدىن باشقا ارپىكە
تىرەلسە ، ول بۇۋىنىغا «تۇيىق» دەپ ات قويىگدار .

10 § بۇ ئۆگەنگەننىڭ ئارپىقى.

دائىم كىشى (۶)

- قوزى — قوزى
- قوسىل — قوسىل
- قازىر — قازىر
- قوربىق — قوربىق
- قۇراق — قۇراق

بۇنىڭدا كىشى جاقىنغى سۆزدە دەپ بۇ ئۆگەنگەننىڭ ئارپىقىنى قاراڭلار،
 جازىمى بىردەي. ايتىلمى بىردەي مە؟

- تورى — تورى
- سۇر — سۇر
- تۇر — تۇر
- ال — ال
- سان — سان
- ارى — ارى
- بۇر — بۇر

بۇل سۆزدەردە بۇ ئۆگەنگەنلار جازىمى بىردەي.
 ايتىلمى قىلای؟ قانار-قانارى مەن وقىپ قاراڭلار.

ئەندى بىر جاعىنداغىسىنا دائىم كىشى قويىپ، بىر
 جاعىنداغىسىنا قويماي وقىپ قاراڭلار. ايتىلمى
 وزگەرمەد؟ جوق با؟

ايتىلمى وزگەنگەندە، سولاردىڭ ماغاناسى
 وزگەرمەد؟ جوق با؟

§ 11 ە ق ك ارپتەرى.

دايەكشى (۶)

تۆمەنلەگى بۇزىنىشى ارپتەردىڭ دايەكشى قويغانىن قالاي ايتلىنىدۇ،
قويمايىن قالاي ايتلىنىدۇ؟

ا - ۋ، و - ۋ، ۋ - ۋ، ى - ۋ، ە - ۋ

ۋسىندا دايەكشى قويىدۇ، قويمايىدا ايتىلىۋى وزگەرمەيىنى بارما؟
ول دايەكشىگە كۈنەيىتىن قايسى؟

قول — قول

قۇن — كۈن

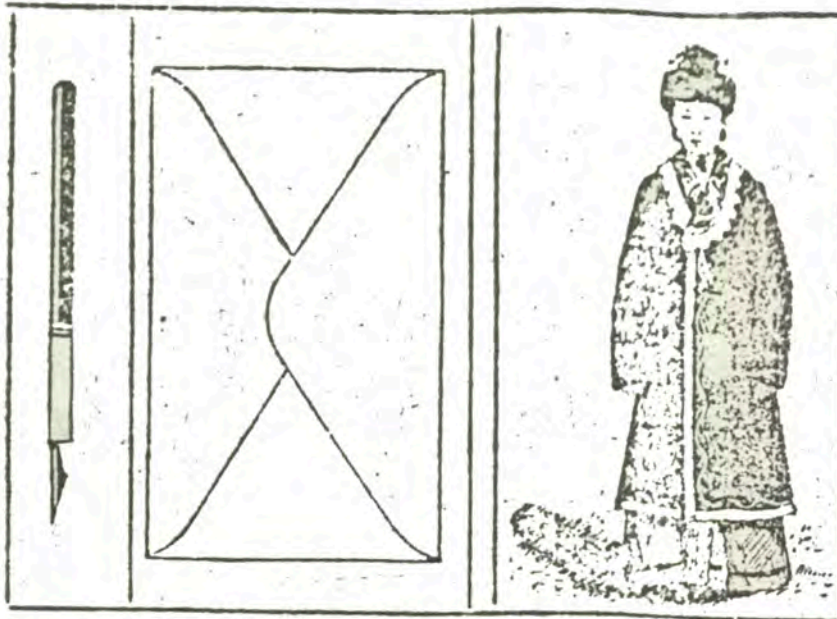
قون — كۈن

قۇت — كۈت

قارى — كارى

ۋسى سوزدەردى، اۋەلى، ۋسى تۈرۋان كۈيىندە ۋقىتىدۇ. سونان سولك
دايەكشى قويىپ ۋقىتىدۇ. دايەكشى قويمايىن ايتىلىۋى وزگەرمە؟
ەندى باس ارپتەردىن سەزىپ نامىز، كوشىرىشىدەردە بىر جانقا -
ھىلارنا دايەكشى قويىپ بىر جانقارنا دايەكشى قويماي ۋقىتىدۇ. سوز-
دەردىڭ ايتىلىۋى، جانادا ماغاناسى وزگەرمە؟ جوق با؟ ەندى وزگەرمەن
بولسا، مانامى دايەكشىگە كۈنەيىتىن نەدەن بولمايى؟
سۈيىتىپ، قاي ارپتەر كىرىسكەن سوزگە دايەكشى قويىۋ كەرەكسىز
بولادى؟

ەسكەرتىۋ. ە، گ ارپتەر ق، ك دىيەستارنىڭ ازىمن
تۈرۋىنىڭ ارپتەرى. سوندىقتان ق، ك كەرەك قىلمايىن دايەكشىنى بۇلاردا
كەرەك قىلمايدى.

يى، ۋى
بۇۋىندار -
دىڭ جازىۋى

(۴۱-بېسىم 78 بىت)

قات قات
قاتى قاتىم
قاتىم قاتىم
قاتىڭ قاتىڭ

قلام قلامى
قلامى قلامىم
قلامىڭ قلامىڭ

اپا
اپاتايى
اپاتايىم
اپاتايىڭ

كوشىرىۋ

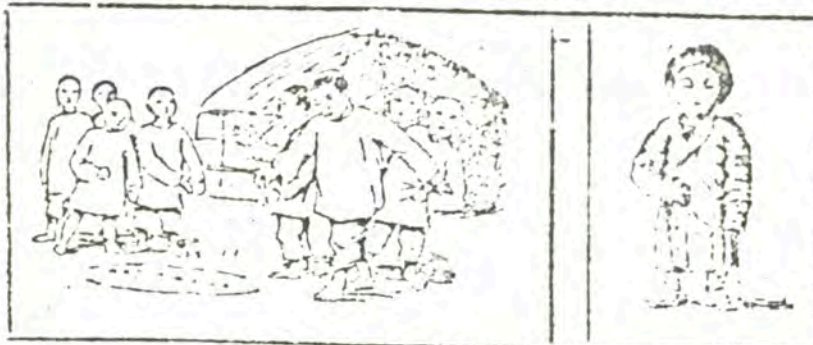
اقىشنىڭ
مەنىڭ
سەنىڭ

سۇگىرەت
سۇگىرەتى
سۇگىرەتىم
سۇگىرەتىڭ

بويىۋ
بويىۋى
بويىۋىم
بويىۋىڭ

قاعاز
قاعازى
قاعازىم
قاعازىڭ

اقىشنىڭ
مەنىڭ
سەنىڭ

سوزدەك
جەكەلىك
كوپتىك
تۈرلەرى

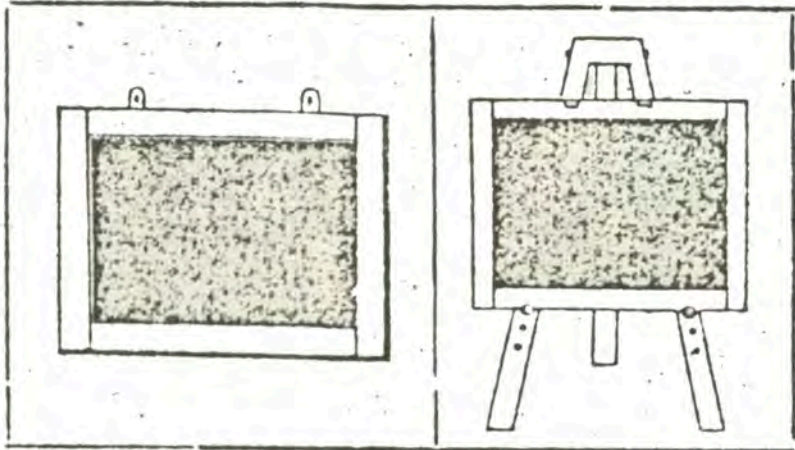
(۴۱-بېسىم 79 - بىت)

بالا لار
(كوب)

بالا
(جەكەلىك)

جەكەسى اپا، بويىۋا، قاعاز، قالام، قات، سۇگرەت، مەكتەب،
كوبى اپالار، بويىۋالار، قاعازدار، قالامدار، قاتتار
سۇگرەتتەر، مەكتەبتەر.

جەكەسى قالا، جول، ادام، كىسى، تانىس، قازاق، جىلان،
كوبى قالالار، جولدار، ادامدار، كىسىلەر، تانىستار،
قازاقتار، جىلاندار.

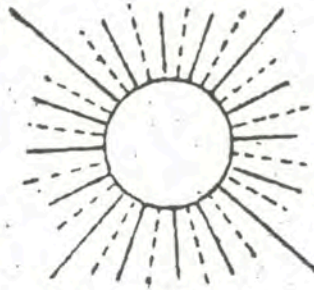
يەنە بىر
جازۋى

(۱۰۰ لىپ، ۸۰ - بەت)

جۈمىس.

ماقاندردىڭ تاقتايى، بىزدىڭ تاقتايىمىز.
بوي- ئۇي، سوز، جىيىلىس، نارسى، قاۋلى.
ماقاندردىڭ بويى، ئۇيى، سوزى، جىيىلىسى، نارسى، قاۋلىسى
بىزدىڭ بويىمىز نارسىمىز
بىزدىڭ بويىڭىز نارسىڭىز

كوشىرىۋ. بىزدىڭ تارتىپ دەگەن انكىمىدەكى شىعارغان قازىمى
كوشىرىۋ كىرىڭ.

سۇراۋ
سوزدەر:
نە؟ كىم؟

(ئالب-ئى 81 - بىت)

سۇراۋ: بۇ نە؟ بۇ كىم؟ بۇ نە؟

جاۋاب:

ماقالداردى وقى: بىلەنگى تولق ئىوردى جىعادى، ئىلىسى
تولق مىڭدى جىعادى.

كۇن ورتاق، اي ورتاق، چاقىسى ورتاق.

سۇراۋ: قانداي ادام ئىوردى جىعادى؟ قانداي ادام مىڭدى جىعادى؟

جاۋاب:

سۇراۋ: ئىوردى جىعادى نە كەرەك؟ مىڭدى جىعادى نە كەرەك؟

جاۋاب:

سۇراۋ: كۇن قالاي؟ اي قالاي؟ چاقىسى قالاي؟

جاۋاب:

كوشىرىۋ: سەن قارا، مەن جازاينىن.

مەن قاراينىن، سەن جاز .

(ى، ي، ئى، ئى) سەن وقى، مەن تىڭداينىن.

مەن وقىينىن، سەن تىڭدا.

مەن كورسەتەينىن. سەن تانى.

سەن كورسەت، مەن تانىينىن.

سەن قۇي، مەن جۇۋايىن.
 مەن قۇيايىن، سەن جۇۋ،
 مەن قاشايىن، سەن قۇۋ.
 سەن قاش، مەن قۇۋايىن.

كوشىرىۋ قارا — قاراۋ
 (ۋ، ۋ) وقى — وقىۋ
 تىڭدا — تىڭداۋ كورسەت — كورسەتۋ
 تانى — تانىۋ قۇي — قۇيۋ
 سۇرا — سۇراۋ جۇۋ — جۇۋۋ

سوز تۇۋغىزىۋ.
 ناسار — ناسارشىل
 كەدەي —
 باي —
 جۇرت —
 ۇلت —
 قازاق —
 ورىس —
 تاتار —
 وزبەك —

(البېمبېي 82 - بەن)

جاۋاب جازىۋ.

قاردىڭ ءتۇسى قانداي؟
 ۇنىڭ ءتۇسى قانداي؟

- سۇتتىڭ تۇسى قانداي؟
 - قاننىڭ تۇسى قانداي؟
 - كويەننىڭ تۇسى قانداي؟
 - كوممىر تۇسى قانداي؟
 - قۇراق تۇسى قانداي؟
 - قامىس تۇسى قانداي؟
- بى سۇراۋلارغا تولۇق جاۋاب بەرىۋ كەرمەك.

كوشمىرىۋ. قايتلاماس بەلكى (۰)

بۇراتتىكىنىڭ شارۋاسى، بىزدىكىنىڭ شارۋاسى، سىزدىكىنىڭ شارۋاسى.

«	وتىنى	»	وتىنى	«	وتىنى
«	مالدارى	»	مالدارى	«	مالدارى
«	اتتارى	»	اتتارى	«	اتتارى
«	سىمىرلارى	»	سىمىرلارى	«	سىمىرلارى
- جاۋاب جازىۋ.

موڭرەيتىن نە؟... قارغا قارقىلدايدى.

- ۋىن: تىن. كىسەنەيتىن نە؟... ساۋىسقان قايتەدى؟
- سۇراۋ: كەيتەدى؟ ماڭمىرايتىن نە؟... قاز كايەدى؟
- بوزدايتىن نە؟... تىرنا كايەدى؟
- ۋرەتىن نە؟... تورغاي كايەدى؟
- مېداۋلايتىن نە؟... ماسا كايەدى؟

تۇيە، ئىيت. ەشكى ۇلافتايدى.

- ۇلاق، سىمىر قوي كايەدى؟
- دەكەن سوزدەردىڭ
- جازىۋى.

جىلقى كايتهدى؟

سىيىر كايتهدى؟

تۇيە كايتهدى؟

ئىيت كايتهدى؟

مىسەق كايتهدى؟

§ 12 قوسارلىق (-)

ھىمىدەگى سۇگىرەت.

كەيىنر ئۇيدىڭ ئىشى. تورىندە جۇك. اياققا جىيىغان
جۇك. وڭ جاقتا تۈسەك - اعاش. ۇستىندە كورپە -
جاستىق. تۈسەك - اعاشتان بەرى اياق - تاباق. ونان
بەرى قازان - وشاق.

سول جاقتا تۈسەك - ورىن جوق. جەردە كەلى مەن
كەلى - ساب جاتىر. كەرەگەدە جۇككە تايان ەر - تۇرمان
ئىلىۋلى تۇر. ونان بەرىرەك قامىت - دوعا. ئىلىۋلى
تۇر. بوساغا جانىندا كەتبەن - شوت سۇيەۋلى تۇر.
وسىندا سىزنىڭقا مەن قوسامان سوزدەردى بولەك شىعارىپ جازىڭدار.

شاكىرت انكىمەسىمىن.

ساباقتان شىققان سوڭ جىيىلىس جاساب جىبەردىڭ.
كەڭەسىپ مىناداي قاۋلى شىعاردىق:

- 1-بىشى، بارىمىز تاتىۋ بولايىق.
- 2-بىشى، بىرىمىز بىرىمىزگە كومەكتەسەيىك.
- 3-بىشى قۇر بەتتىمىزگە شۇۋلاي بەرمەيىك.
- 4-بىشى، اسىرەنسە ساباق ۇستىندە تىنىش وتىرايىق..
مۇندا سىزنىشا نە مەن نەنى قوسىپ تۇر؟

مۇمباقتار: جالت - جۇلت ەتەدى. جالماي جۇتادى . (و...)

شىم - شىتىم، شىيەدەي قوتىر (جۇلا...
كۇلدىر - كۇلدىر جارعاغىم قار تايغانشا توزبايدى
(قۇلا...)

قاتار - قاتار تاسى قويدىم، جىيرەن اتتى بوس
قويدىم (ت... ت...)

مۇندا قوسارلىق بەلكى نەكە قوسالما؟

(*الب - بىي 63 - بەن)

سوز تۇۋدۇرىۋ.

تارتىب	تارتىبشى . ان
قوي	قويشى، ولەك
تۇيە	وقىۋ
جىلقى	وقىتىۋ
مال	ۇيرەنىۋ
اك	ۇيرەتىۋ
ەتىك	قات
بالىق	كۈزەت

جاۋاب ھازىر.
 "تارتىش" تارتىشى
 جىيىن، شۇبىرەك،
 دەگەن سۆزدەردىڭ
 جاۋابى.

جىيىنلىس قايدا بولغان؟
 نە تۇۋرالى بولغان؟
 "تارتىش" نەگە كەرەك قىلغان؟
 كەيدە بۇر ناعىلغان؟
 كەيدە شۇبىرەك ناعىلغان؟
 نەمەسە ورنىدىقتار كايىتكەن؟
 "تارتىش" سايلان كەرەك دەگەن كىم؟
 كىمدەر جىيىلغان؟
 جىيىن اعاسى كىم بولغان؟
 "تارتىش" نىڭ مىندەتتەرى نەندەي؟

- 1-ئىشى
- 2-ئىشى
- 3-ئىشى
- 4-ئىشى
- 5-ئىشى

§ 13 ئاستارلىق (—)

شەكەرت انىگمەلىسىنىڭ.

مۇعالىم ساباق سۇراغاندا مۇرات بىلمەدى.
 — ساباقتى نەگە بىلمەيسىن؟ وقىمادىڭ با؟
 — قولم تىيىدى، اغاتاي!

— نەستەدەك؟

ئۇي شارىۋاسىنا اينالىنىتىم.

— سەنەن باسقا ئۇي شارىۋاسىدىن سىتەيتىن ادام

بولمايدى ما؟

— اكەم ئۇيدە جوق. جوللاۋشى كەتكەن.

اپام اۋىرىپ جاتىر.

— وتىراغوي شىراغىم.

وسىندا ۇزىن سىزىقتا (—) قانداي-قانداي ايتىباي تالانغان

سوزلەردىك ورنىندا تۇر؟

دۇعالىم ساپاق سۇراغاندا مۇرات بىلمەدى.

وسى سويلەمنىڭ بىشىندە نەتە موز بار؟

1 - نەدەگەن موز؟

2 - نەدەگەن موز؟

3 - نەدەگەن موز؟

4 - نەدەگەن موز؟

5 - نەدەگەن موز؟

مۇندا تالانغان بىلىكى (—) نەندەي تالانغان موزدىك

ورنىندا تۇر؟

(*) (الب - مېي 84 - بەت

موز تۇۋىمىز.)

سايلا — سايلاۋ. تازالىق — تازالىقى

جاسا — كامىيەتتە

باقىلا — سايلاۋ

قوي — جاساۋ

- بول _____
- تۇر _____
- كەكەس _____
- تۇرىق _____
- كەكەسىمۇ _____

جاۋاب جازىۋ.

جىيىلىس قاشان بولغان؟

قايدا بولغان؟

نەندەي قاۋلى جاسالغان؟

اۋەلى

ەكىنشى،

ئۈچىنشى،

قۇلاققاتتىك باسنا نە جازىلغان؟

ئىشە نە جازىلغان؟

1 -

2 -

3 -

4 -

5 -

6 -

7 -

بۇۋىنداۋ .

(۴۱ سېمبىي 86 - بىت)

مىناۋ سوز دەردى بۇۋىندا گدار :
جانجالدا سىب . تۈزەلگەنشە .
كەلەمەجدە يىمىن . چارامساقتان تىن .

جۇمىس .

وي . سايلاۋ . ئۇي . سايلانىۋ . مىنەز
ئۇي ، بۇي جۇماشتەك ويى سايلاۋى ئۇيى سايلانىۋى مىنەزى
مەنەك . ويىم
سەنەك . ويىك

سوز تۇۋىمىز .

ۇقب — ۇقبى سىلاق — سىلاقتىق
قۇنتاق — لاق
جىمىناق — كەسىر
ەب جالقاۋ

بۇۋىنداۋ .

مىناۋ سوز دەردى بۇۋىندا گدار .
سايىن . ئدايىم . ئۇايىم . قويىب . جۇۋىب . قويادى .

كوشىرىۋ .

ۇۋ . ئۇۋ . دۇۋ . سۇۋ . بۇۋ . قۇۋ . جۇۋ .
ئۇۋى ، ئۇۋات . سۇۋات . بۇۋاز . قۇۋات ، جۇۋان .
ئۇۋىق . سۇۋىق . بۇۋىن . قۇۋىق . جۇۋىق .

سۇۋىب، بۇۋىب، قۇۋىب، جۇۋىب، تۇۋىب
سۇۋىر، بۇۋىلدىق، قۇۋىرداق.

جۈمىس ساباقتاس، جولداس، قۇرداس.

مىرزاڭ مەنىڭ
، سەنىڭ
، ئالشتىڭ

مەنىڭ جۇمباق جولداسىم بار. مىرزاڭ جامان ۇيالىدى.
سەنىڭ جۇمباق . . . بار. مەن جامان . . .
ئالشتىڭ جۇمباق . . . بار. سەن جامان . . .
ئىزدىڭ جۇمباق . . . بار. ئىز جامان . . .
ئىزدىڭ جۇمباق . . . بار. ئىز جامان . . .
مىقانداردىڭ جۇمباق بار. مىقاندار جامان . . .

بۇۋىنداۋ . مىناۋ - سوزرەردى بۇۋىنداكتار (ئالب. مېيى 87 - بەت)

شەشىندىرىپ، كىمىمدەرى، تانمىزدەگى، زىياندى.

جۈمىس .

قويشى قوي باعادى، كوسەۋمەن وت كوسەيدى.
جىلقىشى وقتاۋمەن
ەتمكشى توتقىشى بىن
ەگىشى توقباتى بىن

باۋ - شۇۋ . قىل - قىبىر . جامان - جۇمان .
جامان - جاۋتىك .

بۇۋىنداۋ . مئاۋ - سوزدەردى بۇۋىنداۋ ، بۇنارلاب وتكەننەن كەينىن جانقا جازدەردى .

مۇرنىمىزدى جىبىرشىتىپ تۇشكىرتتى .
تاماعىمىزدى جىبىرشىتىپ چوتكىرتتى .

(*الب - مېي 92 - بەت)

نەشىنى ساعا ؟

كوشىرىۋ . نەشە ساعا ؟

- 1 ساعا . 7 ساعا . 1 - ساعا . 7 - ساعا .
- 2 ساعا . 8 ساعا . 2 - ساعا . 8 - ساعا .
- 3 ساعا . 9 ساعا . 3 - ساعا . 9 - ساعا .
- 4 ساعا . 10 ساعا . 4 - ساعا . 10 - ساعا .
- 5 ساعا . 11 ساعا . 5 - ساعا . 11 - ساعا .
- 6 ساعا . 12 ساعا . 6 - ساعا . 12 - ساعا .

جۇمباق . اينالار كۈننىڭ كوزىن ئېمر دىيىرمەن .
جاسالغان وڭ جاعىنان كۈن كورىنگەن .
شۇندە قىلارن نازىك ئېمر جىمى بار .
ول جىبىتى قولى سىنغىر كىم ئېيرگەن .

(*الب - مېي 93 - بەت)

جۇمىس . سان سوزدەردى سىبىرغا اينالدىرىڭلار .

نەشە دىردە ؟ نەشىنى دىردە ؟

بالقىشى قاۋعا مەن
 ۶انىشى ايرمەن
 ولەكشى قىرىقتىق بەن
 مۇعالىم كەتپەن مەن
 دارگەر سۆيىمدىن مەن
 قاتشى كۈرەك پىدىن

(۶الب - ۶بى ۶۸ - بەن)

كوشىرىۋ . ماقال، كوزىڭ اۋىرسا، قولىڭ تىي .

۶شەڭ اۋىرسا، تاماعىڭ تىي .

جۇمباق . ۶تى دەسەم، تىيەمەيدى،

تىيەدەسەم تىيەدى .

(۶الب - ۶بى ۶۹ - بەن)

بۇۋىنداۋ . سۇگىرەتتەر بىمىز . قۇلاقتاتتار بىمىز .

ەسىمدەر بىمىز دىڭ . قابىرعالار بىندا .

تۇگەندەۋىشتەگى .

(۶الب - ۶بى ۹۰ - بەن)

جۇمىس . ۶وز ۶بولمىدىڭ تۇگەندەۋىشتىن جاساۋ .

(۶الب - ۶بى ۹۱ - بەن)

كوشىرىۋ . الەسىب - جۇلەسىب ، ايتەسىب - تار تەسىب :

تەستەسىب - تەبەسىب ، قورەسىب . كىرەسىب ،

۶شەرب - شالام . ۶جۈن - جۇرقا . تىرى - تىرىسىڭ

بېر بردت	بېرىنشى بردت
ەكى بردت	ەكىنشى بردت
ئۈش بردت	ئۈشىنشى بردت
تۈوت بردت	تۈورتىنشى بردت
بەس بردت	بەسىنشى بردت
التى بردت	التىنشى بردت
جەتى بردت	جەتىنشى بردت
سەگىز بردت	سەگىزىنشى بردت
تۈغىز بردت	تۈغىزىنشى بردت
ون بردت	ونىنشى بردت

سىپىرلاردى سوزگە اينالدىرىڭ.

نەشە بردت	نەشە بردت؟
بېر - ەكى بردت	1 - 2 بردت .
.....	2 - 3 بردت .
.....	3 - 4 بردت .
.....	4 - 5 بردت .
.....	5 - 6 بردت .
.....	6 - 7 بردت .
.....	7 - 8 بردت .
.....	8 - 9 بردت .

كوشىمە نۇسخا: ۈكتابىر، نويابىر، دەكابىر، غىنىتۋار، پىيىبىرال،
(اي انتارى) مارت، اپىردىل، ماي، ئۈيسىن، ئۈيىل، اعۇس،
سەنتابىر .

(۴الب - ۹۴ - بەن)

بۇۋىنداۋە جىيىلىستا. مىندەتمىزدى. قۇۋانغانىمدى..

كوشىرىۋە كىتابتان كىمىتەتتى مىندەتمىن كوشىرىۋە.

باقىلاۋە سەن قارا. باسقۇلاردا قاراۋ كەرەك.

سەن قوي. باسقۇلاردا قوينىۋ كەرەك.

سەن جۇر. باسقۇلاردا جۇرىۋ كەرەك.

سەن كەل. باسقۇلاردا كەلىۋ كەرەك.

سەن كورسەت. باسقۇلاردا كورسەتمىۋ كەرەك.

سەن اتقار. باسقۇلاردا اتقارىۋ كەرەك.

سەن ەسكەرت. باسقۇلاردا ەسكەرتىۋ كەرەك.

سەن جاسا. باسقۇلاردا جاساۋ كەرەك.

ۋىسندا بىرولاي، بىر بىلاي ايتىلىب ۋزگەرگەن سوزدى شىعارىب

جازىكىدار (ولاي ايتىلغان تۇرىن دە، بىلاي ايتىلغان تۇرىن دە الئۇ

كەرەك).

نۇسقا: قارا — قاراۋ.

.....

=====

(۴الب - ۹۵ - بەن)

خۇمىس كۆز بەلكىمىن جازغان مەنارتىب بىن قىس بەلكىلەردىن

جازدىرىۋە.

سوز تۇۋىمىزىۋە ۋزىن — ۋزايىۋ قىسقا — قىسقارىۋ

از — ... كوپ — ...

سۇۋىق — ... جىلى — ...

اشىق — ... جاپىق — ...

- السى — ... جاقىن — ...
- بىنىك — ... الاسا — ...
- جوعارى — ... تومەن — ...
- تۇزىۋ — ... قەيسىق — ...

(الب - مېي 96 - نەن)

جايمىلاتىن. جاپىراقتارىنىڭ. كۈزدەمدە.
رىن. كىيىمى ۋىرپىيىب.

بۇ ۋىنداۋ.

«كۈز» دەگەن انكىمەنىڭ ئىشىدە سىزنىڭقىمەن قوسىپ
جازغان سوزدەرى باز سويلەمدىردى كوشىرىۋ.

كوشىرىۋ.

لەك - لەك ۋىرەك ۋىشىب بارادى.
قاتار - قاتار قاز ۋىشىب بارادى.
تىزبەك - تىزبەك تىرنا ۋىشىب بارادى.
توب - توب تورعاي ۋىشىب بارادى.

ايتقانن جازىۋ.
(جك جازىۋ.)

بالالار... جاپىراقتار... جىل قۇستارى...
ايەلدىر...

قۇراستىرىۋ

ەگىنشىلەر... جۇرت. قۇرت... قۇمىرسقا...
استىق ساتىب جاتىر. قورا - قوبىسى
تۈزەتسە جاتىر.

ەركىن ۋىناي الماي ۋىجۇر. كىيىم -
كەشەك تىگىپ جاتىر. جىلى جاققا

ۋىشىب بارادى.
سارعايعان. جوعالغان.

(۱۰ب - مېي ۹7 - بەن)

كوشىرىۋ كۈن سۇۋىتتى. بلعى قارا سۇۋىق.
كۈز جۇۋىق. وتە-موتە سۇۋ سۇۋىق.
سۇۋ سۇۋىق كەرەك. سۇۋ سۇۋىق
سۇنىلەدەن باستالادى.

قۇۋراي قۇۋراغان. اعاشتار چاپىرا.
عنان اينىلغان. بالالار شۇۋلاي
جۇگىرىۋدەن قالغان.

بىتكە سورپا-سۇۋ تىمەيتىن بولغان.
جۇرت دۇك-سايماىن بۇۋىب تاڭغان.
كوشىۋگە نىڭايىلانغان. سەن جۇك-
سايماندى بۇۋ.

وتاۋدا جۇك-سايماىن بۇۋىۋ كەرەك.
كەتكەن ەلدىك سوكىنان قۇۋىۋ كەرەك.

(۱۰ب مېي ۹۸ - بەن)

كوشىرىۋ قولىڭدى قايتا-قايتا ئىمىۋ كەرەك. بىلىمكەسە
بىلاي ئىي. سوندا وڭاي بىلەدى.

بوردى ئۆي. بىلاي ئۆيۋ كەرەك. سوندا
وڭاي ئۆيەلەدى.

بورعا مايدى قۇي. بىلاي قۇيۋ كەرەك.

سوندا جاقسى قۇيىلادى.
ھندى بىلە. ئىيى ابدان قانسىن. ئىي
بولماسا جاقسى جاپسىبايدى.
وسى مەن تەرەزەنىڭ اشق — تەسكىن
بىتەڭدەر. بىتەلمەگەن جەرى قالماستىن. بىتەڭ
بولغان سوڭ قول جۇۋىۋ كەرەك.

(الب - ۹۹ - بەت)

كوشىرىۋ جەتتىم. اكە-شەشەسى جوق.
اپا-قارىنداسى دا جوق.
اعايسىن-تۇۋعانى جانا جوق.
قۇدا-انداسى تاغى جوق.

ايتقانننن جازىۋ جەتتىم. ەتتىكى جىرتىق - جىرتىق.
(جات جازىۋ) تونى شۇرىق-شۇرىق.
شاپانى جالبا-جالبا.
ەتەگى جىرىم-جىرىم.
بوركى تەسكى. تەسكى.
قولى جارا-جارا.
بەت-اۋىزى قوتىر-قوتىر.

(الب - ۱۰۰ - بەت)

جاتتاۋ ەتتىم. ەتتىكى سىناق.

جاتقا جازىۋ ەتتىم. ەتتىكى سىناق. ەتتىكى سىناق. ەتتىكى سىناق.

چلتاھاننان كەبىن جانقا جازىۋ كەرەك.

(الب - مېي 101 - بەن)

قۇراستورۇۋ . دىشىكى . . . سەيىر . . . تۈيە . . . مېسىق . . .
 ئىت . . . جىلقى . . . ادام . . .
 موگىرەيىنى . ۋرەدى . ايقايلايدى . بوزدايدى .
 وكىرەدى . كەسىنەيدى . ۋلىنىدى . ان سالادى .
 ماگىرايدى . شىگىرەدى . باقىرادى . اقىرادى .
 وسقىرادى . بىرلدايدى . بىرلدايدى . مياۋ -
 لايدى .

جالعاۋلاۋ . باپا . ئىنى . ئۇس . ەتىك . كوز . جەگەشە .

مەنىڭ
 سەنىڭ
 ۋزىڭ

قايسىسىن قىدا جالعار . سام . سەم .

تۇسقا: اشى - اشسام - شەش - شەشسەم

جات - . . . ايت - . . .
 كەت - . . . قارا - . . .
 ئىش - . . . كەس - . . .
 ويان - . . . تۇر - . . .

(الب - مېي 102 - بەن)

ايتقاننان جازىۋ . «ساۋلىق زاكىنىڭ» «ستەۋ» دەگەن بولەگىن . ۋعالم
 ايتقاننان جازىۋ .

جۇمىس . وقىز بولمەسنىڭكى قۇلاققاتاردىڭ انتاردىن جازىۋ .

نۇسقا : بولمەسنىڭكى قۇلاققاتار :

(1) پىيانەر زاڭى ،

..... (2)

.....

.....

(الب - مېي 103 - بىن)

كوشىرىۋ كەشە سىزىقشاما جاسادىق . مەنىڭ جاساعان

سىزىقشامامدا 10 جاستاعى ەر كەك بالا مەن قىز

بالا سىزىق باسنا بىر - بىردەن كەلدى .

9 جاستاعى ، 8 جاستاعى ەر كەك بالالار سىزىق

باسنا بىس - بەستەن كەلدى .

9 جاستاعى ، 8 جاستاعى قىز بالالار سىزىق

باسنا التى - التىدان كەلدى .

(الب - مېي 104 - بىن)

جاۋاب جازىۋ . قانداي بالانىڭ ۋىستى - باسى بور - بور

بولادى ؟

قانداي شاكىرتنىڭ بەدى - اۋىزى سىيا - سىيا

بولادى ؟

قانداي قاتىنىنىڭ ۋىيى شاڭ - شاڭ بولادى .

قانداي ادامنىڭ بەدى - قولى كۈيە - كۈيە بولادى .

قانسن و تقا قاقتاب، «قىلىشىن | ەتىگى جوق» دەپ ايتا بىرە.
سۇيرەتتە قىس كەلەدى | دى. وت الا كەلگەن قاتتە.
بالالاردىڭ جىلى كىيىمى | داردا سونى ايتادى.

تومەندەگى «كۈزەم» دەگەن انكىمەنى كوشىرىڭىز، جازايدا جولدردىڭ
ايەمىندا بوس ورىن قالدىرماي جازىڭىز.

كۈزەم.

(مەلىب. مېيى 111 - بىت)

بايدىكى كۈزەم الادى دەسەب ءجۇردى. بىر گۈنى
تاڭرەتەڭ تۇرساق بايدىڭ ءۇيىنىڭ الدىندا قويىلار
كۈگەندە ءولى تۇر. ۇلكەندەر بەلدەرىنە دىكى شەكەن
جامان-جۇمان كىيىم بايلانىب العان. بىرە ءۇلدى قىرىق.
تىق قايراب وتىر. بىرە ءۇلدى قوي جىعەب جاتىر.
بىرە ءۇلدى قوي قىرقىب وتىر.

بالالاردىڭ ەرەسەكتەرى كۈگەندەن قوي كەلەب
بەرىب ءجۇر. كەشكەنتايلارى ءجۇن جىيىناب ءجۇر.
مەندە كەلەب ءجۇن جىيىنابىم. قاب تولعان سول كۈندە.
سەب كوتەرىب ۇيگە اپارىب توگەمىز.

15 § غزەلەر (No)

نومبەندەكى سۆزدەردەك ئاستارلىق بەلگىسى (-) تۇرغان جەرىنىدە
جايىنى ئىشەك كىتىكەن ارپىتەر بار. سول جايىنى كەتكەن ارپىتەردى
سەندىر ۋەرنىنا قوبىپ كوشىرىشكەن.

No 3	No 2	No 1
«ى» جاعىندا «ى» قالغان، سول جاعىندا «ى» قالغان.	«ى» جاعىندا «ى» قالغان، سول جاعىندا «ى» قالغان.	«ى» جاعىندا «ى» قالغان، سول جاعىندا «ى» قالغان.
ا-ىل	ا-ىل	ا-ىل
با-ىر	با-ىر	با-ىر
ا-ىر	ا-ىر	ا-ىر
جا-ىن	جا-ىن	جا-ىن
تا-ىز	تا-ىز	تا-ىز
قا-ىس	قا-ىس	قا-ىس
قۇ-ىس	قۇ-ىس	قۇ-ىس
تۇ-ىس	تۇ-ىس	تۇ-ىس
بۇ-ىن	بۇ-ىن	بۇ-ىن
سۇ-ىق	سۇ-ىق	سۇ-ىق
و-ىق	و-ىق	و-ىق
سۇ-ىق	سۇ-ىق	سۇ-ىق

چوق ارپىتەردىن ۋەرنىنا قوبىپ كوشىرىشكەنەن، مەن ۋەسى سۆزدەردى
بۇنىغا بولۇپ ايتىشكەنار. سونان كەيىن بۇنىداپ جازىشكەنار.
نۇسخا: ۱ - ساۋ، سا - باۋ

باستارى،

دايه كتمە .

بەت

1. ارپىتىر مەن بەلگىلەر 8
2. *ارپ بەلگىلەرى: نۇكتە، مۇتىر 9
3. سويلەمدەر 10
4. سويلەم بەلگىلەرى: تىنىستىق، جىبارلىق 11
5. سوزدەر 12
6. سوز بەلگىلەرى: دايهكىشى (*) 13
7. بۇۋىن، بۇۋىنشى ارپىتەر 14
8. بۇۋىنشى ارپىتەر، بۇۋىن تۇرلەرى 15
9. بىتەۋ بۇۋىن، بۇۋىنشى «ى» 16
10. بۇۋىنشى ارپىتەر، دايهكىشى (*) 17
11. ە، ق، ك ارپىتەرى، دايهكىشى (*) 18
12. ى، ۋى، ۋى جازۇلارى 19
13. سوزدەك جەكەلىك، كوۋىتىك تۇرلەرى 20-19
14. ىد، ىيە جازۇلارى 20
15. سۇراۋ سوزدەر: نە؟ كىم؟ قانداي؟ قالاي؟ 21
16. ى، ى، ى، ىد، ىيە جازۇلارى 21
17. ۋ، ۋى، ۋى جازۇلارى 22
18. تۇستەر، تۇستەر سۇراۋلارى 23-22
19. قايتالاماس بەلگىسى (ە) 23
20. «ن» بۇۋىننىڭ جازۇۋى سۇراۋ: كاي تەدى؟ 23
21. تۇيە، ئىيت، ۇلاق، ئىيىر دەگەن سوزدەرنىڭ جازۇۋى 23
22. قوسارلىق بەلگى (-) . كى اتاۋدى نوسۋى 24
23. قوسارلىق بەلگى (-) سىيىمەر مەن ارپىتەردى جالماستىرىۋى 25-24
24. قوسارلىق بەلگى قوسارىنان ايتىملاتمەن، نەمە قايتا - قايتا 24
25. ايتىلغان سوزدەردى جالماستىرىۋى 25
25. سوزدەن سوز تۇۋدۇرىۋ 25
26. «تار تىشى»، جىيىن، شۇيىرەك دەگەن سوزدەردەك جازۇۋى 25

مۇندادا ئاستارلىق بەلگىسى تۇرغان جەردە، جازىباغان ارپىنەن بار. سەنئەت سولاردى ورنىنا قويىپ كوشىرىشكەن.

№ 3 وڭ جاعىندا «ي» قالغن. سول جاعىندا «ى» قالغن.	№ 2 وڭ جاعىندا «ى» قالغن. سول جاعىندا «ي» قالغن.	№ 1 وڭ جاعىندا «ر» قالغن. سول جاعىندا «ۇ» قالغن.
بۇ - ن	ار - دى	بۇ -
تۇ - ن	قار - دى	تۇ -
جۇ - ن	قاب - دى	جۇ -
قۇ - ر	وق - دى	قۇ -
سۇ - ل	توق - دى	سۇ -
ۇ - ن	تاس - دى	ۇ -
ا - م	قاس - دى	ا - نۇ
جا - س	جدر - دى	جا - نۇ
قۇ - ك	جەك - دى	قۇ - نۇ
بۇ - ن	بەك - دى	بۇ - نۇ
كە - ن	كە - دى	تۇ - نۇ
سۇ - ل	سۇ - دى	سا - نۇ

وسلار دىك جوق ارپىنەن قويىپ كوشىرگەننەن كەيىن كەيى بۇنىدىن تەرىپ الب بولەك شىعارىپ بۇنىداپ جازىشكەن.

نۇسقا: ۱- رىق، ۱- ۇىق...

- بەن
- 26. «نېشى» بۇۋىن ئاستالغان ورنىنا «-» ئوبىلىۋى .
 - 27-26. ئاستارلىق بەلكى (-) ئاستالغان ھايتتى دەۋمك ورنىنا ئوبىلىۋى .
 - 27. سوزدەردەن سوز تۇۋىرىۋى .
 - 30. اۋەلى، ەكىنشى، مۇشېنشى، دەكىندەردەك سوزبەن جازىلىۋى
 - 28. سىپىرمەن جازىلىۋى .
 - 31. ۇزىن سوزدەردەن قىسېن سوزدەردەك بۇۋىنداۋىلارى .
 - 32. ۋى، بۇۋى جازىۋىلارى .
 - 33. ۇۋ، ۇۋا، ۇۋى .
 - 34. مەن، سەن، مېنىز، مېنىز، قاراي مېسوز اباغىن ۇيلىستىرىۋى .
 - 35. كەمىشكە قاراي كەمىشېن تىركەۋى .
 - 36. تىي، عىي، تىيەدى، تىيەيلىدى جازىۋىلارى .
 - 37. ۇزىن سوزدەردەك، قىسېن سوزدەردەك بۇۋىنداۋى .
 - 38. ۆز بولمىشېنك تۇكىندەۋىشېن جاساۋى .
 - 39. ساعاتىك ۇسەيتىك سانىن ئىرەتتىك نىب سىپىرمەن جازىۋى .
 - 40. دىپىرمەن، بىرگەن دەگەن سوزدەردەك جازىۋىلارى .
 - 41. سوزبەن جازىلغان سەبەيتىكشە ساندى، ئىرەتتىكشە سوزبەن جازىۋى 32-38 .
 - 42. سىپىرمەن جازغان ساندى سوزبەن جازىۋى .
 - 43. ئىتارىشك جازىۋى .
 - 44. ۇزىن سوزدەردە، قىسېن سوزدەردە بۇۋىنداۋى .
 - 45. كىتالغان كوشىرىۋى (الدىكىمى پىسقاۋما، كەمىشكە داپىنداۋما دەرىكى بار)
 - 46. دۇ، دىك سوز اباغىنا ەكى تۇرلى قوسىلمىۋىن بانلاۋى .
 - 47. كۆز بەلكىن جازغان ئىتارىشېن قىس بەنگەلەردىن جازىۋى .
 - 48. سوزدەن سوز تۇۋىرىۋى .
 - 49. ۇزىن سوزدەردە، قىسېن سوزدەردە بۇۋىنداۋى .
 - 50. سوبىلەدىكى قوسارلىقتى سوزدەردە باندلاۋى .
 - 51. ايتقانن جازىۋى (جات جازىۋى) .
 - 52. قۇراستىرىۋى (ئارىكە قاراي مېنىن تىركەۋى) .
 - 53. كوشىرىۋى (ۇۋ، ۇۋى، ۇۋىۋ، ۇۋىۋى جازىۋىلارى) .
 - 54. كوشىرىۋى (ۇۋى، ۇۋىۋ، ۇۋىۋى، ۇۋىۋى، ۇۋىۋى، ۇۋىۋى جازىۋىلارى) .
 - 55. قوسار سوزدەردەك جازىۋى .
 - 56. ايتقانن جازىۋى (جات جازىۋى) .
 - 57. ۆلەك جازىۋى، جانتاغانن جانتا جازىۋى .
 - 58. ئۇراستىرىۋى (ابداغما قاراي مېنىن تىركەۋى) .